

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.04.028>

УДК 346.9

Олексій ЛАВРІН, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова Національної академії наук України», адвокат, м. Київ, Україна
(orcid.org/0009-0004-2848-6476)

МІСЦЕ ПОЗАСУДОВОГО ЗАХИСТУ СЕРЕД ФОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: позасудовий захист, досудовий захист, судовий захист, суб'єкт господарювання, суд, претензія, форма захисту, спосіб захисту, повідомлення.

Проаналізовано місце позасудового захисту прав суб'єктів господарювання в системі наявних форм захисту прав. Досліджено співвідношення позасудового захисту з іншими формами захисту, їх спільне використання, надані пропозиції щодо нормативного визначення та регулювання загальних засад застосування позасудових способів захисту прав суб'єктів господарювання. Проаналізовано класифікацію форм захисту прав, з огляду на характер дій щодо захисту прав. З метою вдосконалення правового регулювання позасудового захисту запропоновано закріплення правової норми щодо повідомлення про порушення прав та застосування захисту прав у позасудовому порядку.

Вступ. Сучасні умови господарювання й особливості його здійснення під час воєнного стану, ведення бойових дій на території України, міграція робочої сили та зміни міжнародних комерційних зв'язків зумовлюють актуальність захисту прав суб'єктів господарювання, впливають на вибір форм і способів його здійснення та на фактичну реалізацію.

Захист прав суб'єктів господарювання потрібен майже на кожному етапі здійснення господарської діяльності та виконання господарських договорів. Різноманітність і особливість дій щодо захисту визначається колом проблем та порушень прав, що впливають на вибір і використання найефективніших способів захисту таких прав.

Потреба в досягненні сприятливих умов і наслідків під час розв'язання господарських спорів у кожному конкретному випадку забезпечують не тільки притягнення винних осіб до відповідальності, реалізацію та відновлення прав, але й економлять час і ресурси суб'єкта господарювання, забезпечують досягнення економічних показників й укладання нових господарських договорів, сприяють відновленню або збереженню господарських відносин між такими суб'єктами.

Цитування: Лаврін О. Місце позасудового захисту серед форм захисту прав суб'єктів господарювання. *Економіка та право*. 2024. № 4. С. 28—41. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.04.028>

Проте інколи форми та способи захисту, що існують, забезпечують належний захист тільки в комплексі, фактично доповнюючи один одного, а в деяких випадках, через обставини, вимагають заміни іншим, ефективнішими.

Позасудовий захист прав суб'єктів господарювання займає власне місце в системі форм і способів захисту, є самостійною формою захисту, має свої особливості та переваги захисту прав залежно від умов господарювання та характеру відносин між суб'єктами. Водночас позасудовий захист прав суб'єктів господарювання взаємодіє з іншими формами захисту, що викладено у дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах господарювання та розвитку правової наукової думки українські вчені приділяють достатньо уваги дослідженню захисту прав суб'єктів господарювання. Розуміючи важливість захисту прав таких суб'єктів, а також переваги саме позасудового захисту як альтернативного вирішення господарських спорів, науковці О.Г. Хрімлі, В.В. Петруня, Л.В. Діденко, О.Б. Олійник, В.В. Григор'єва та інші присвятили свої дослідження формам та способам захисту прав суб'єктів господарювання та їх співвідношенню з іншими формами захисту. Зокрема, Б.В. Деревянко, О.А. Туркот підготували та видали навчальний посібник, присвячений захисту прав суб'єктів господарювання.

Однак в юридичній науці спостерігається недостатній рівень уваги саме до позасудового захисту як самостійної системи форми захисту прав суб'єктів господарювання та його правового регулювання.

Метою статті є аналіз співвідношення та взаємодії позасудового захисту з іншими формами захисту прав суб'єктів господарювання, визначення місця позасудового захисту прав серед форм захисту прав суб'єктів господарювання, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання позасудового захисту, який є самостійною формою захисту прав.

Результати дослідження. Здійснення господарської діяльності в сучасній Україні та розвиток її різноманітних напрямів вимагає застосування дієвих форм і способів захисту прав суб'єктів господарювання, порушених у процесі здійснення такої діяльності.

Поняття «захист» передбачає зобов'язання держави та її органів здійснювати конкретні за-

ходи по відношенню до тих чи інших прав і законних інтересів або гарантувати дотримання таких прав та інтересів, що ще не порушені з боку третіх осіб. Не можна вважати, що захист прав та інтересів є винятково наслідковою дією, що вчиняється після допущеного правопорушення, оскільки необхідність у захисті може виникнути ще з моменту зазіхання на право та інтерес [1, с. 173]. Здається, що такі зауваження І.В. Солод підважують поняття «охорони». Юридична наука розглядає декілька поглядів на співвідношення понять «охорона» та «захист», але визначення цих понять і аналіз їх співвідношення заслуговують поглибленого розгляду.

Слід одразу визначити, що захист передбачає діяльність не тільки держави та її органів. Самостійна реалізація особою передбачених законом або відповідним договором прав та можливостей щодо здійснення захисту без звернення до органів публічної влади та недержавних осіб (самозахист) або звернення за захистом до недержавних незалежних органів та інших осіб, як способи (групи способів) саме позасудового захисту, займають гідне місце в системі форм і способів захисту прав.

У науково-практичному коментарі Господарського кодексу України (далі ГК України) за загальною редакцією В.К. Мамутова визначено, що «захист прав суб'єктів господарювання та споживачів — це введення в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав цих суб'єктів та недопущення їх порушень» [2, с. 41].

Актуальним залишається сформульоване автором раніше визначення захисту прав суб'єктів господарювання як системи заходів (форм і способів діяльності), що здійснюється відповідно до закону як суб'єктом господарювання самостійно, так і через уповноважених осіб і спрямовані на запобігання й усунення погроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод здійснення цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та залучення порушників до відповідальності [3, с. 59].

Отже, первинним у визначенні поняття захисту прав суб'єктів господарювання є встановлення його як системи заходів (форм і способів діяльності), що одночасно розкриває багатоманітність таких заходів і поділ їх за відповідними ознаками.

Для подальшого викладення дослідження потрібно визначити, що «заходом» більшість словників вважають сукупність дій або засобів для досягнення певної мети, а «засобом» є спеціальна дія, знаряддя, яка (яке) дає можливість здійснити необхідні дії, досягти чогось.

Відправною точкою запровадження легітимних механізмів захисту прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання є порушення встановленого порядку провадження господарської діяльності [4, с. 16].

Відповідно до ст. 193 ГК України порушення зобов'язання є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених цим кодексом, іншими законами або договором [5].

Аналіз законодавства України щодо прав, їх забезпечення та захисту дає змогу зробити висновок, що під порушенням прав слід розуміти протиправні незаконні дії та/або бездіяльність, які не дозволяють або перешкоджають відповідному суб'єкту реалізувати права, користуватись ними у встановленому законом порядку повністю (повною мірою) або частково.

Захист суб'єкта господарювання завжди проявляється через правозастосовчу діяльність, що може здійснюватись у вигляді активних дій та пасивної бездіяльності, має комплексний системний характер, спрямований на реалізацію особою своїх прав і законних інтересів, а також убезпечення від їх порушення в подальшому. Форми, засоби та порядок такого захисту забезпечуються нормами матеріального та процесуального права у своєму поєднанні із позаправовими нормами, що склались у суспільстві, через гарантований державою механізм реалізації [1, с. 173—174].

Поняття або визначення форм захисту прав в законодавстві України відсутнє. Науковці визначають, що форма (від лат. *forma* — зовнішність, устрій) є однією із центральних категорій філософії, яка відображає внутрішній зв'язок і спосіб організації, взаємодії елементів і процесів явища, як між собою, так і з зовнішніми умовами. У цивільному праві вчені А.І. Базилевич та Т.М. Ярова під формою цивільно-правового захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів розуміють комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що відбуваються в рамках єдиного правового режиму і здійснюються уповноваженими органами, а також уповноваженою особою (носієм права) [6, с. 296].

Аналіз наукової думки та практичного здійснення захисту дає змогу зробити висновок, що під формою захисту розуміють комплекс або систему взаємоузгоджених організаційних заходів, направлених на захист порушених прав та відшкодування завданих збитків, які здійснюються певними суб'єктами відповідно до закону.

Способи захисту прав визначені нормами ст. 16 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) та ст. 20 ГК України.

Як справедливо зазначає В.В. Петруня, обрання належного способу та засобу захисту зацікавленою особою поставлено у залежність від характеру та змісту спірних правовідносин та обраної суб'єктом господарювання форми захисту [7, с. 8].

Зважаючи на використання в законодавстві поняття «спосіб захисту» та визначення науковцями форм захисту прав, необхідно розглянути співвідношення понять «форма» та «спосіб» захисту.

Загальне поняття «спосіб» визначено у тлумачних словниках як певна дія (послідовність дій), прийом або система прийомів, що дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось.

Форму захисту прав у науці прийнято визначати через поняття «порядок» / «процедура», тобто форми захисту — це такий процесуальний порядок, який забезпечує реалізацію права на захист. Погоджуючись з В.В. Петрунею, форму захисту прав як певну організаційно та процедурно упорядковану систему наповнюють змістом способи захисту, що формулюють суть вимоги зацікавленої особи, а ініціюють або втілюють у життя передбачені законодавством засоби-інструменти — позовні заяви, заяви, скарги тощо. Д.М. Притика наголошує, що, по-перше, кожна із форм захисту може використовувати один чи декілька способів захисту. Підстави та порядок використання кожної із зазначених форм і способів захисту встановлюються законодавством чи угодою сторін. По-друге, функція захисту економічних прав здійснюється у передбаченій законом процесуальній формі. Слушним є визначення поняття «способи захисту прав суб'єктів господарювання», запропоноване В.В. Петрунею, як сукупності передбачених законом, договором або таких, що не суперечать принципу верховенства права, діянь

уповноважених державних органів чи суб'єктів господарювання, за допомогою яких може бути досягнуто припинення, запобігання, усунення порушень прав, відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав, відшкодування збитків і здійснено вплив на правопорушника [8, с. 20—23].

Отже, наведені думки науковців та аналіз правових норм, у яких визначені способи захисту прав, дають підставу зробити висновок, що дефініції «форма» та «спосіб» захисту пов'язані між собою. Фактично «формою захисту» слід вважати групу (систему, сукупність) способів захисту прав, об'єднаних за відповідною ознакою, спільними рисами, характером правовідносин які захищаються, суб'єктами й умовами здійснення, спільним правовим режимом використання та застосування або будь-якими іншими характеристиками та умовами. Тобто можна визначити, що складовими форми захисту прав є способи захисту прав, які відповідають умовам застосування (використання) такої форми захисту та наповнюють її відповідним змістом.

Способом захисту прав, з огляду на вищезазначене, потрібно вважати передбачені чинним законодавством і договорами (угодами), конкретні заходи, які здійснюються самостійно або зі зверненням до інших осіб, органів та установ, з метою впливу на правопорушника, припинення порушення прав та відновлення порушених прав. Проте не завжди конкретний спосіб захисту можливо віднести тільки до однієї конкретної форми захисту. Кожний спосіб захисту як сукупність засобів (дій) щодо здійснення захисту можна використовувати і самостійно, і разом з іншими способами, а один і той же спосіб захисту можна використовувати в різних формах захисту, залежно від вимог чинного законодавства, умов договору та вибору суб'єкта захисту. А відносяться способи захисту до відповідної форми захисту прав саме за ознаками та умовами, що характеризують і виокремлюють кожну форму захисту, насамперед за порядками, підставами та суб'єктами здійснення.

Порядок здійснення, саме як певна послідовність (черговість), спосіб виконання, метод здійснення заходів, допомагає виокремити різні форми захисту прав суб'єктів господарювання.

У теорії права відсутня однозначність думок щодо видів форм захисту. Так, наприклад,

А.В. Кучеренко виділяє досудову, позасудову, судову; Г.П. Тимченко називає судову, альтернативну, нотаріальну; О.П. Загнітко визначає досудову, позасудову, судову [9, с. 74]; Б.В. Деревянко, О.А. Туркот відзначають, що на сьогодні захист власних прав і законних інтересів у досудовому, судовому та позасудовому порядку здійснюють суб'єкти господарювання [10, с. 21].

Слід зазначити, що в науковій літературі знайшов підтримку поділ форм захисту суб'єктів господарювання на досудову, позасудову та судову. Але більшість сучасних науковців підтримують позицію щодо наявності двох основних видів: неюрисдикційної та юрисдикційної [11, с. 136].

На думку автора, таким, що відповідає змісту форм захисту та одночасно містить у назвах вказівку на ознаки, юрисдикційну складову, особливості та суб'єктів здійснення захисту, є підтриманий більшістю науковців поділ на зазначені вище досудову, позасудову та судову форми захисту прав суб'єктів господарювання. Саме такі найменування форм захисту фактично одразу свідчать про характер дій та можливі способи захисту прав суб'єкта господарювання.

Послідовність визначення науковцями форм захисту не свідчить про їхню значимість, пріоритетність або місце в системі наявних форм. У більшості наукових праць і статей вони зазначені за абеткою, і фахівці навіть окреслюють переваги та недоліки кожної форми, але не вибудовують їх ієрархії, що насамперед зумовлено незалежністю, самостійністю й необов'язковістю кожної із них.

Крім того, у практичній діяльності відповідно до умов конкретних господарських правовідносин можливостей і пріоритетів їх учасників, мети захисту та доступних засобів, суб'єкт господарювання сам обирає форму захисту своїх прав. І навіть за умов використання декількох форм їх пріоритетність і послідовність залежить від тих самих умов у кожному конкретному випадку.

Насамперед необхідно зазначити, що аналіз, узагальнення наукових думок і досвід практичного здійснення захисту прав суб'єктів господарювання допомагає визначити позасудовий захист прав суб'єктів господарювання, як систему дій (форм і способів діяльності), що здійснюються без звернення до суду відповідно до закону та/або умов правочину. Дії можуть

бути виконані як суб'єктом господарювання самостійно, зокрема через уповноважених осіб, так і зі зверненням до компетентних державних і недержавних органів (крім суду) або до суб'єктів, уповноважених вчиняти певні дії чи розглядати питання (спори), спрямовані на запобігання порушення, усунення погроз та перешкод здійснення прав суб'єктів господарювання, припинення порушення прав, відновлення або встановлення порушених прав і правового статусу, а також притягнення порушників до відповідальності [12, с. 32]. Таке визначення містить основні ознаки і характеристики позасудової форми захисту або навіть визначає їхні відмінності та особливості, як порівняти з іншими формами захисту.

Найчастіше в джерелах західних держав можна знайти визначення «альтернативного» вирішення спорів. Хоча й визначення «позасудове» теж трапляється. До того ж визначення фактично не різняться в країнах загального права чи континентальної Європи. «Альтернативне» та «позасудове» вирішення спорів, як правило, вживаються як тотожні поняття або ще частіше «альтернативне» роз'яснюють через «позасудове», тобто як процедуру вирішення спорів без звернення до суду. Так, важливою в цьому аспекті є Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2013 про альтернативні способи вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів і внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС, яка хоч і не дає визначення АВС (альтернативне вирішення спорів), проте у п. 5 преамбули вказано, що АВС пропонує просте, швидке і недороге позасудове вирішення спорів. Отже, як ми бачимо, альтернативне визначається через позасудове [13, с. 42].

Інститут позасудового розв'язання господарських (комерційних) спорів є найпопулярнішим у зарубіжних країнах, зокрема, переговори (*negotiation*), посередництво (*mediation*), арбітраж (*arbitration*), мінісуд (*mini-trial*), незалежна експертиза щодо встановлення фактичних обставин справи (*neutral expert fact-finding*), омбудсмен (*ombudsman*), приватна судова система (*private court system*) [14, с. 60].

Позасудовий захист прав, на жаль, не знайшов безпосереднього належного нормативного визначення в Україні. Чинне законодавство містить загальне посилання на здійснення захисту «у встановленому законом порядку».

У ст. 20 ГК України та ст. 16 ЦК України передбачені загальні переліки способів захисту прав, частина з яких може або повинна бути використана в позасудовому порядку, а саме: припинення дій, що порушують право чи створюють загрозу його порушення; відшкодування збитків; застосування штрафних санкцій; застосування оперативно-господарських санкцій; застосування адміністративно-господарських санкцій; установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; відновлення становища, яке існувало до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. Зазначений перелік не є вичерпним, і законодавство допускає захист прав і законних інтересів іншими способами, передбаченими законом або договором.

Окремі норми та розділи ГК України та ЦК України визначають порядок і умови застосування зазначених вище способів захисту, а порядок застосування частини способів позасудового захисту прав регулюється законами, наприклад, Законом України від 16.11.2021 № 1875-IX «Про медіацію» та Законом України від 11.05.2004 № 1701-IV «Про третейські суди».

Слід наголосити, що деякі норми та законодавчі акти містять посилання на застосування способів захисту «у позасудовому порядку» або визначають його як позасудовий (позасудову процедуру). Так, Закон України «Про медіацію» визначає медіацію позасудовою добровільною, конфіденційною, структурованою процедурою, а ст. 237 ГК України передбачає, що оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку.

І.В. Солод зазначає, що важливою є можливість забезпечення саме позасудового та позадержавного захисту прав та інтересів суб'єкта господарювання, що здійснюється в межах дозволених, але не обов'язково передбачених законодавством способів. Тим паче, що відповідний позасудовий захист є однією з форм захисту, а отже, зіставний із останнім як конкретне та загальне. Натомість реалізація захисту залежить від суб'єктного складу учасників правовідносин, можливості звернення до третіх осіб, їх доступності, через що саме позасудовий захист прав та інтересів суб'єкта господарювання є вільнішим з позиції обмежень і може бути побудований як на юрисдикційних, так і неюрисдикційних заходах [1, с. 174].

Для визначення місця позасудового захисту серед форм захисту прав суб'єктів господарювання треба розглянути його співвідношення та взаємодію з іншими формами захисту, а саме з досудовим та судовим захистом.

Редакція ст. 124 Конституції України про обов'язкове досудове вирішення спору має стосуватися винятково «досудового» врегулювання спору, результатом якого є вирішення конфлікту між сторонами, та повинно бути лише передумовою звернення до суду першої інстанції в загальному порядку, якщо спір не вирішено на «досудовому» етапі. Вказана стаття Конституції України не повинна поширюватись на випадки «альтернативного» («позасудового») вирішення спорів, яке завершується актом, де вирішується спір по суті, як-то медіація, арбітраж (третейське судочинство), омбудсмен. У цьому разі судова стадія просто не виникає [13, с. 42].

Претензійний порядок вирішення спорів прямо визначений ст. 222 Господарського кодексу України, яка називається «Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності». Спеціальний порядок заявлення претензій передбачений Кодексом Торговельного мореплавства України, Статутом залізниць України, Статутом автомобільного транспорту УРСР. Інститут досудового (претензійного) порядку має сталу практику. До 2018 р. Господарський процесуальний кодекс України (далі ГПК України) мав цілий Розділ II «Досудове врегулювання господарських спорів».

Отже, досудовий захист прав суб'єктів господарювання, або вирішення спорів, який також називають претензійним, прямо визначений чинним законодавством та передбачає, відповідно до ст. 222 ГК України, право звернення до учасників господарських відносин, що порушили майнові права інших суб'єктів (далі порушник, порушники), з письмовою претензією, складові змісту якого визначені законом.

Таке звернення з претензією направлено на врегулювання спору без звернення до суду, якщо претензія буде задоволена порушником прав добровільно, однак назва ст. 222 ГК України — «Досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності» — свідчить про використання такого способу захисту перед зверненням до суду чи як умову подальшого звернення до суду, якщо обов'язковість такого

досудового (претензійного) порядку визначена законом або договором між суб'єктами господарювання і направлення претензії не призвело до захисту (поновлення) прав.

Більшість науковців обгрунтовано вважають позасудовий і досудовий захист різними формами врегулювання господарських спорів.

Наприклад, Р.Ю. Ханік-Посполітак і В.В. Посполітак вважають неправильним ототожнювати поняття «досудове» врегулювання спорів та «альтернативне» («позасудове») вирішення приватноправових спорів. «Досудове» врегулювання спорів — це спеціально визначена у законі процедура, яка є передумовою звернення до суду з вимогою про вирішення спору по суті [13, с. 42].

Науковці Х. Марич та І. Дерюгін слушно зауважують, що процедура досудового врегулювання господарських спорів передуює зверненню до суду з вимогою про вирішення спору по суті та передбачає добровільну попередню домовленість про неї між сторонами, або ж існують випадки, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом [15, с. 157]. Чинне законодавство чітко не розмежовує категорій «досудове» та «позасудове» врегулювання спору, створюючи цим умови для неоднозначного тлумачення та неефективного практичного застосування. Практикування ж процедур вирішення господарських спорів без звернення до суду забезпечує, з одного боку, зменшення навантаження на судову систему та суддів, з іншого — неупереджене та швидке вирішення спору сторонами [15, с. 161].

Як вважає В.С. Балух, можливо зробити висновок про вірогідність віднесення претензійного порядку до формального виду врегулювання спору за допомогою переговорів як одного зі способів АВС. Це твердження може бути обгрунтоване так: по-перше, досудовий (претензійний) порядок передбачає спробу сторін спору, не звертаючись до державного суду за захистом порушених прав та охоронюваних інтересів, самостійно врегулювати спір без залучення до цього третьої особи; по-друге, передбачається добровільність вибору сторонами даного порядку врегулювання господарського спору, крім випадків, передбачених законодавством, коли такий порядок не поширюється на певні категорії спорів [16, с. 164].

Для визначення співвідношення чи відмінності досудового та позасудового захисту прав

суб'єктів господарювання слід звернути увагу на деякі особливості досудового (претензійного) порядку реалізації господарсько-правової відповідальності згідно зі ст. 222 ГК України. Зазначена норма передбачає випадки звернення до порушника прав з письмовою претензією, а саме «у разі необхідності відшкодування збитків або застосування інших санкцій» і у претензії зазначається, між іншим, «сума претензії та її розрахунок, якщо претензія підлягає грошовій оцінці». Тобто претензійний порядок призначений здебільшого для заявлення грошових вимог.

Зміст ст. 20 ГК України та ст. 16 ЦК України, а також аналіз практики захисту прав суб'єктів господарювання свідчать про те, що способів захисту, які можуть бути використані як позасудові, набагато більше за відшкодування збитків і застосування санкцій, а значна їх частина взагалі не пов'язана з грошовими вимогами або не має грошового еквівалента.

Водночас визначена нормою ст. 222 ГК України мета — «безпосереднє врегулювання спору з порушником» — збігається з метою позасудового захисту прав, але не завжди забезпечує досягнення конкретного бажаного результату у здійсненні заходів щодо захисту прав. Крім того, претензія здебільшого служить підставою або передумовою звернення до суду.

Слід зауважити, що нормативна невизначеність порядку здійснення позасудового захисту прав суб'єктів господарювання не виключає можливість звернення до порушника господарських прав (іншого учасника правовідносин) з використанням як документа чи способу звернення «претензії», під час застосування саме позасудових способів захисту і навіть з виходом за межі визначеного ст. 222 ГК України змісту претензії. У такому випадку суб'єкт господарювання все ще буде здійснювати заходи позасудового захисту прав, але у разі ухвалення рішення про подальше врегулювання спору (здійснення захисту) в судовому порядку, вже матиме претензію, на яку зможе посилатися в суді.

Отже, позасудовий захист прав (способи позасудового захисту) має відмінності від досудового захисту прав суб'єктів господарювання, насамперед характером самостійності й закінченості його здійснення, досягненням остаточної мети за умов успішної реалізації. Однак для реалізації позасудових способів захисту прав

суб'єкт господарювання не позбавлений права використання елементів досудового захисту прав, а саме претензії як документа, з яким звертається до порушника і в якому висловлює свій намір захистити свої порушені права.

Дуже цікавим є порівняння позасудової і судової форм захисту прав суб'єктів господарювання. З одного боку, у самих назвах міститься посилення на їх відмінність і відсутність взаємозв'язку, але з іншого, під час практичного застосування та з огляду на судову практику, вони дуже часто взаємодіють або доповнюють одна одну.

Звернення до суду для захисту, обов'язковість судового рішення та виконання судових рішень гарантовані Конституцією України. Безпосереднє виконання судових рішень у примусовому порядку здійснюється передбаченими законодавством України органами та особами.

Судовий захист порушеного права є гарантована державою можливість прямого застосування примусової сили держави, щоб бути впевненим у виконанні стороною, яка порушила цивільні права іншої особи, зобов'язань та (або) відновленні майнових втрат. Однак позасудові способи захисту приватних прав забезпечують не лише можливість поза судом вирішити спірні питання і зекономити час, фінансові ресурси, зберегти дружні чи партнерські стосунки, а також вийти за межі спірного правовідношення й отримати додаткові бонуси у захисті порушеного, невизнаного або оспорюваного права [17, с. 20]. Ці зауваження стосуються і до захисту господарських прав суб'єктів господарювання.

Серед основних особливостей судової форми захисту прав суб'єктів господарювання слід визначити наявність чіткого, встановленого законодавством України порядку звернення за захистом прав до визначених спеціалізованих органів — судів, створених саме для судового вирішення господарських спорів; наявність передбаченого процесуальним кодексом порядку та умов розгляду судами таких спорів, а також чітко визначених законодавством механізмів і способів виконання рішень суду, зокрема примусового. І все це діє в комплексі, як злагоджена, визначена законодавством, система дій і засобів, із відповідними прописаними процедурами та змістом процесуальних документів. Такі особливості відрізняють судовий захист від інших форм захисту прав суб'єктів

господарювання. Зіставлення судових і позасудових способів має важливе практичне значення, оскільки спрямоване на попередній аналіз та подальший розподіл категорій справ, що будуть ефективно розглянуті в судовому чи позасудовому порядку [18, с. 44].

Сама по собі назва позасудової форми захисту свідчить про обрання заходів (виконання відповідних дій) щодо захисту «без звернення до суду», але застосування однієї форми захисту та відповідних способів захисту, не виключаючи застосування іншої.

Як зазначає Л.В. Діденко, варто звернути увагу на те, що позасудові способи захисту цивільних прав можуть реалізовуватись як у вже відкритому судовому процесі, так і поза ним. У першому випадку суд може прийняти до розгляду справу, але ще до ухвалення рішення судом сторони можуть самостійно знайти вихід із конфліктної ситуації. Таким прикладом може бути укладення мирової угоди або угоди за результатами медіації. В іншому випадку конфлікт або спір вирішується винятково без звернення до суду як офіційного органу, що уповноважений здійснювати правосуддя. Отже, судові та позасудові способи захисту прав мають свої переваги й недоліки [18, с. 47].

Переваги і недоліки судового та позасудового захисту цивільних прав, навіть з урахуванням особливостей господарських правовідносин, безумовно, стосуються і захисту прав учасників господарських правовідносин.

Якщо, попри переваги обраного способу позасудового захисту прав суб'єктів господарювання, у конкретних випадках та згідно з умовами застосування такого способу, відповідний суб'єкт не досяг мети захисту позасудовим способом, він має право або буде вимушений звернутись до судового захисту прав. Найпоширенішою причиною таких випадків є складнощі з виконанням рішень (вимог) за результатами здійснення процедур позасудового захисту та недобросовісність поведінки порушника прав. У таких випадках прямо передбачені чинним законодавством судові та виконавчі процедури примусового виконання рішень виявляються ефективнішими та з більшою долею вірогідності забезпечують досягнення мети захисту прав, насамперед відшкодування збитків та застосування санкцій, припинення дій, що порушують право або створюють загрозу такого порушення.

Слід зауважити, що законодавством передбачені випадки співвідношення, навіть взаємодії позасудового та судового захисту прав суб'єктів господарювання для застосування окремих способів захисту.

Так, законодавство про третейське врегулювання спорів, яке є позасудовим способом захисту прав учасників господарських правовідносин, передбачає звернення до судових процедур для досягнення мети захисту та примусового виконання третейського рішення. Сама по собі третейська угода (як окремий письмовий документ або у вигляді третейського застереження в договорі, контракті) дозволяє передати спір на розгляд третейського суду, який є недержавним незалежним органом, і розглянути такий спір, навіть якщо на момент такого розгляду інша сторона угоди вже не згодна із третейським застереженням. Але, попри норми Закону України від 11.05.2004 № 1701-IV «Про третейські суди» про те, що сторони, які передали спір на вирішення третейського суду, зобов'язані добровільно виконати рішення третейського суду, без будь-яких зволікань чи застережень, що рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, у порядку та строки, встановлені в рішенні (ст. 50 та 55 Закону України «Про третейські суди»), такі рішення добровільно виконуються не завжди, а інструментом примусового виконання рішення третейського суду є звернення до спрощених судових процедур, які здійснюють суди та органи виконавчої служби.

Для таких випадків ГПК України розділом VII визначає порядок здійснення проваджень про оскарження рішень третейських судів та видачу наказів на примусове виконання таких рішень. Проте господарський суд не розглядає спору по суті, а підстави для скасування рішення третейського суду або відмови в видачі наказу є суто організаційні та формально-процедурні. За результатами розгляду відповідної заяви стягувача, для примусового виконання рішення третейського суду, господарський суд виносить ухвалу про видачу наказу на примусове виконання рішення третейського суду та видає наказ, який є виконавчим документом і може бути пред'явлений до виконання в примусовому порядку. Тобто навіть у разі застосування третейського вирішення спору як позасудового способу захисту прав суб'єкта госпо-

дарювання, для завершення процедури та досягнення мети захисту, інколи без судових процедур обійтись не вдається. Також ст. 237 ГК України визначено, що оперативно-господарські санкції застосовує сторона, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами конкретних оперативно-господарських санкцій визначений договором. А у разі незгоди із застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду із заявою про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням [5].

Розкриваючи переваги позасудового захисту перед судовим, Х. Марич та І. Дерюгін обґрунтовано визначають, що застосування на практиці процедур вирішення господарських спорів без звернення до суду забезпечує, з одного боку, зменшення навантаження на судову систему та суддів, а з іншого — неупереджене та швидке вирішення спору [15, с. 157—158]. О.П. Рудницька та В.М. Дем'янюк зауважують, що альтернативне вирішення спорів є дієвим механізмом захисту цивільних прав і законних інтересів. Це значно розвантажує судову систему від приватноправових спорів. Такі способи вирішення суперечок покликані надати сторонам конфлікту широкий вибір способів і правил його вирішення [19, с. 68].

Ознаки позасудового захисту прав суб'єктів господарювання та наведений аналіз його зіставлення з досудовим та судовим, безумовно, свідчать про самостійність позасудової форми захисту прав суб'єктів господарювання, наявність переваг перед іншими формами та підстав обрати для захисту саме позасудові способи. Але саме порівняння, визначення точок дотику різних форм захисту прав висвітлює необхідність удосконалення правового регулювання захисту прав суб'єктів господарювання, насамперед щодо законодавчого визначення, регулювання позасудового захисту та способів захисту, що належать саме до такої форми.

Виконаний аналіз дає можливість стверджувати про наявність як самостійної форми захисту позасудового захисту прав суб'єктів господарювання, що не знайшов належного правового регулювання в чинному законодавстві України. Тобто позасудовий захист прав не отримав нормативного визнання свого

поняття, місця в системі форм і способів захисту прав суб'єктів господарювання, належного правового забезпечення, як порівняти з іншими формами захисту. Вбачається, що зазначена обставина може бути викликана такими чинниками: недостатній рівень розвитку і затребуваності такої форми захисту в практичній діяльності щодо захисту прав під час розробки й ухвалення ГК України (2002—2003 рр.) або недосконалість самого інституту позасудового захисту прав суб'єктів господарювання. У будь-якому разі, у сучасних умовах господарювання виникає необхідність оновлення чинного господарського законодавства України з приведенням його у відповідність до реалій економіки, зокрема щодо законодавчого виокремлення та забезпечення належного правового регулювання позасудового захисту прав суб'єктів господарювання, як розвинутої, ефективної та затребуваної сучасної форми захисту.

Отже, позасудовий захист прав суб'єктів господарювання потребує правового визначення свого статусу як самостійної форми захисту, його ознак, умов та правил здійснення, що можливо шляхом внесення до ГК України спеціальних норм. Водночас позасудовий захист прав суб'єктів господарювання повинна гарантувати та забезпечувати держава на рівних умовах з іншими формами захисту; надавати законодавчо встановлені гарантії застосування.

Необхідність єдиного нормативного визначення позасудового захисту прав як окремої форми захисту, умов та особливостей його здійснення, зумовлена також різноманітністю законодавчих і нормативних актів, які регулюють порядок застосування способів захисту, що належать до позасудових за ознаками та умовами застосування, але не завжди прямо визначають спосіб захисту як позасудовий. Так, Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову процедуру врегулювання конфлікту (спору), а норми Закону України «Про третейські суди» не визначають третейське врегулювання спору як позасудовий спосіб захисту, хоча, за ознаками, наука та практика справедливо відносить його до позасудових.

Викладене вище та практика застосування позасудового захисту прав суб'єктів господарювання дають змогу стверджувати, що, залежно від обставин здійснення захисту, не завжди той чи інший спосіб захисту є позасудовою формою, але необхідно визначити на законо-

давчому (нормативному) рівні, які саме способи захисту використовуються винятково в позасудовому порядку відповідно до норм законодавства, що регулюють їх застосування (наприклад, оперативно-господарські санкції відповідно до ч. 1 ст. 237 ГК України), а які можуть бути використані в позасудовому порядку, залежно від умов договору та положень чинного законодавства.

Таке визначення призведе до уніфікації порядку здійснення та впорядкування способів позасудового захисту, встановлення загальних правил їх означення в правочинах (договорах) та використання учасниками конкретних правовідносин, сприятиме економії часу та витрат суб'єктів господарювання у разі укладання господарських договорів та подальшому здійсненні захисту прав.

Однією з ознак та умов застосування способів позасудового захисту прав у нормах права потрібно встановити письмову форму. Така окрема письмова форма буде свідченням застосування способу захисту саме в позасудовому порядку. Ідентифікація у конкретному випадку способів захисту як позасудових свідчитиме про наслідки їх застосування, характер майбутніх відносин між суб'єктами господарювання та визначить порядок подальших дій порушника.

Як зазначено вище, досудовий захист прав передбачає оформлення та направлення претензії, а процесуальне законодавство, що регулює порядок здійснення судового захисту, визначає зміст і порядок позовної заяви та інших письмових звернень до суду. Такі письмові документи фактично є вираженням і підтвердженням наміру особи захистити свої права, ініціювання такого захисту та початку процедури його здійснення.

Звісно, щодо деяких способів позасудового захисту передбачено таке документальне вираження в законодавчих актах, що регулюють порядок їх здійснення. Наприклад, це третейські угоди й договори про проведення медіації, позови до третейського суду, заяви та скарги в адміністративному захисті. Але у разі самозахисту, зокрема відмови від виконання зобов'язань, застосування оперативно-господарських санкцій, установлення, зміни і припинення господарських правовідносин тощо, потрібен документ, який підтверджує ініціювання такого захисту, документальне підтвердження за-

стосування такого захисту в односторонньому порядку суб'єктом господарювання.

Водночас «претензія» як письмовий документ, що містить вимогу заінтересованої сторони, не завжди може бути використана, тому що вона є ознакою застосування досудового захисту, який через це називають претензійним, а передбачений чинним законодавством зміст претензії щодо суми претензії, розрахунку та пред'явлення претензії «у разі необхідності відшкодування збитків або застосування санкцій» не відповідає характеристикам, умовам й особливостям більшості зазначених вище способів позасудового захисту прав.

Крім того, відповідно до змісту ст. 222 ГК України пред'явлення претензії само по собі не забезпечує досягнення мети захисту, не передбачає завершеність застосування такого захисту поданням (направленням) претензії, а ст. 237 ГК України, як вже зазначалось, передбачає застосування оперативно-господарських санкцій самостійно, без попереджень, в односторонньому порядку, без попереднього пред'явлення претензії.

Отже, необхідно закріпити в законодавстві України норми про те, що уніфікованим документальним вираженням одностороннього рішення суб'єкта господарювання щодо застосування позасудового захисту прав суб'єкта господарювання може бути письмове повідомлення про таке застосування, можливо, з елементами вимоги, якщо інше не встановлено законом або договором.

Щодо визначення такого повідомлення та його змісту, варто запропонувати внесення до ГК України норми такого змісту:

«Учасник (сторона) господарських правовідносин, права якого порушені, з метою застосування будь-якого способу захисту у позасудовому порядку, якщо інше не передбачено законом або договором, в письмовій формі направляє іншому учаснику (стороні) господарських правовідносин, який допустив порушення, Повідомлення про порушення прав та застосування захисту прав в позасудовому порядку.

У такому Повідомленні зазначається:

- *найменування, адреса та інші реквізити (за необхідності) заявника повідомлення та особи, якій воно направляється;*
- *зобов'язання (правочин, договір), за якими порушені права та застосовується спосіб позасудового захисту;*

- порушення прав, про які направляється по-відомлення, з посиланням на відповідні докази;
- спосіб позасудового захисту, обраний заявником повідомлення, підстави, порядок та наслідки його застосування;
- інші відомості, передбачені законом або договором для відповідного способу позасудового захисту.

Повідомлення направляється способом, визначеним умовами договору між учасниками правовідносин або законом».

Таке законодавче визначення форми письмового вираження захисту, допоможе уніфікувати порядок дій суб'єктів господарювання у позасудовому захисті прав, не перевантажувати зміст кожного договору, під час укладання якого сторони допускають застосування конкретного способу захисту, та виключить спори щодо документального підтвердження використання відповідним суб'єктом правовідносин свого права на позасудовий захист. А момент направлення такого повідомлення у встановлений договором або законом спосіб або його отримання порушником прав (може бути визначено законом чи договором між сторонами і залежить від способу захисту) буде вважатись моментом такого застосування.

Також нормативно необхідно закріпити обов'язковість для іншої сторони (порушника прав) такого повідомлення дій суб'єкта господарювання, який захищає права в позасудовому порядку, та їхніх наслідків у разі їх обґрунтованості і відповідності договору або закону. Обґрунтованість як умова застосування способу захисту в кожному конкретному випадку повинна бути безумовною та об'єктивно не припускати неоднозначного тлумачення.

Звісно, у разі незгоди із застосуванням певного способу захисту у конкретних правовідносинах заінтересована сторона (порушник, інша сторона зобов'язання) повинен мати право звернутися до суду із заявою про скасування або визнання способу позасудового захисту таким, що не підлягає застосуванню, та, можливо, відшкодування збитків, як це передбачено для оперативно-господарських санкцій.

Сам по собі характер позасудових способів захисту здебільшого виключає необхідність будь-яких дій з боку іншої сторони (порушника прав) у разі застосування такого захисту, але для визначеності учасників правовідносин

щодо остаточності наслідків такого застосування позасудових способів захисту необхідно встановити строк для реалізації права звернення до суду із заявою про скасування чи визнання способу захисту таким, що не підлягає застосуванню, наприклад, протягом 30 (тридцяти) днів з моменту, коли заінтересована сторона довідалась або могла довідатися про застосування відповідного способу позасудового захисту, що визначається індивідуально в кожному конкретному випадку. Проте вже існує правозастосовна практика конструкції «довідалась або могла довідатися», наприклад, у разі застосування позовної давності.

Висновки. Дослідження робіт науковців з питань захисту прав суб'єктів господарювання та законодавства щодо захисту прав дає змогу виділити три основні форми такого захисту, як от досудова, позасудова і судова. Позасудова форма захисту прав суб'єктів господарювання має свої відмінності, ознаки й особливості, займає гідне місце в системі форм і способів захисту прав, не поступаючись іншим у надійності та дієвості захисту.

Позасудовий захист прав має переваги та недоліки, ознаки і способи здійснення, що свідчить про самостійність такої форми захисту, незалежність від інших і наявність визначеного місця в системі форм захисту. Водночас позасудова форма захисту прав взаємодіє з іншими формами, передує їм, замінює або скасовує їх застосування. Однак у деяких випадках завершеність захисту — мета застосування позасудових способів захисту — досягається лише в сукупності, за допомогою інших форм захисту суб'єктів господарювання.

Нормативне визначення статусу позасудового захисту прав суб'єктів господарювання як самостійної форми захисту, виокремлення та систематизації способів такого захисту підкреслить місце позасудового захисту в системі форм і способів захисту, сприятиме розвитку позасудової форми захисту, удосконаленню використання наявних та появи нових способів такого захисту, що позитивно позначиться на забезпеченні прав учасників господарських правовідносин.

Запропоноване законодавче визначення повідомлення про порушення прав і застосування захисту прав у позасудовому порядку, окремої письмової форми вираження застосування (ухвалення рішення про застосування) позасу-

дових способів захисту та його змісту, що покликане підтвердити використання саме такої форми захисту, забезпечить оформлення суб'єктом господарювання захисту своїх прав та його наслідків, спростить укладання та виконання господарських договорів.

Перспективи подальших досліджень. Виконане наукове дослідження свідчить про потребу в поглибленні наукових розробок щодо право-

вого регулювання позасудового захисту прав суб'єктів господарювання як самостійної форми захисту. Також воно може бути підґрунтям для наукового вирішення правових питань, що виникають під час застосування позасудового захисту взагалі та його окремих способів, для розробки механізмів здійснення такого захисту в інтересах розвитку господарських правовідносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Солод І.В. Застосування позасудового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання. *Цивільне, підприємницьке, господарське та трудове право*. 2015. № 3. С. 170—175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_3_29 (дата звернення: 03.10.2024).
2. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В.К. Мамутова. Київ: Юрінком Інтер. 2004. 687 с.
3. Лаврін О. Захист прав суб'єктів господарювання, його форми та способи. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 11. С. 56—59.
4. Григорчук М.В. Захист прав та охоронюваних законом інтересів суб'єктів господарювання: матеріальний і процесуальний аспекти. *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1. 13 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipr_2017_1_9 (дата звернення: 03.10.2024).
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. № 19—20, № 21—22. Ст. 144.
6. Наumenко К.С. Поняття та види форм цивільно правового захисту особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття. *Форум права*. 2014. № 2. С. 296—300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_52 (дата звернення: 03.10.2024).
7. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Одеса, 2019. 21 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/45796fc2-7453-48fb-b7fc-386c68b83e35/content> (дата звернення: 03.10.2024).
8. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання / за заг. ред. М.С. Долинської. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 174 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2916> (дата звернення: 03.10.2024).
9. Олійник О.Б., Птушкіна К.В. Форми та способи захисту прав суб'єктів господарювання. *Legal Bulletin*. 2020. № 1. С. 72—76. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/288> (дата звернення: 03.10.2024).
10. Деревянко Б.В., Туркот О.А. Захист прав суб'єктів господарювання: навчальний посібник / за ред. Б.В. Деревянко; 2-е вид., переробл. і доповн.; МВС України, Донецький юридичний інститут. Львів: Ліга-Прес, 2019. 150 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/7002> (дата звернення: 03.10.2024).
11. Правове регулювання господарської діяльності: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Мачуського. Київ: КНЕУ, 2015. 152 с.
12. Лаврін О. Позасудовий захист прав суб'єктів господарювання та його значення в сучасних умовах. *Економіка та право*. № 1 (72). 2024. С. 28—38. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.01.028>
13. Ханик-Посполітак Р., Посполітак В. «Досудове», «альтернативне», «позасудове» врегулювання / вирішення приватноправових спорів: співвідношення понять. *Цивільне право і процес*. 2019. № 1. С. 38—44. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/1/8.pdf> (дата звернення: 03.10.2024).
14. Григор'єва В.В. Ефективні механізми захисту прав суб'єктів господарювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2017. С. 58—61. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/17.pdf (дата звернення: 03.10.2024).
15. Марич Х., Дерюгін І. Досудове та позасудове врегулювання спорів у господарському процесі України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 157—163. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29733/251.pdf> (дата звернення: 03.10.2024).
16. Балух В.С. Нормативно-правові основи формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 162—168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkurp_2013_4_41 (дата звернення: 03.10.2024).

17. Єфремова І.І., Терещук М.М. Проблеми реалізації позасудових способів захисту цивільних прав. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 8. С. 17—21. <https://doi.org/10.37634/efp.2022.8.4>
18. Діденко Л.В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 44—49. <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-06>
19. Рудницька О.П., Дем'янюк В.М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 6. 2022. С. 63—69. <https://doi.org/10.32782/39221388>

Надійшла 03.10.2024

REFERENCES

1. Solod I.V. Zastosuvannya pozasudovoho zakhystu prav ta interesiv subiektiv hospodariuvannia. *Tsyvilne, pidpriemnytske, hospodarske ta trudove pravo*. 2015. № 3. P. 170-175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_3_29 [in Ukrainian].
2. Naukovo-praktychnyi komentar Hospodarskoho kodeksu Ukrainy / za zah. red. V.K. Mamutova. Kyiv: Yurinkom Inter, 2004. 687 p. [in Ukrainian].
3. Lavrin O. Zakhyst prav subiektiv hospodariuvannia, yoho formy ta sposoby. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2002. № 11. P. 56-59 [in Ukrainian].
4. Hryhorchuk M.V. Zakhyst prav ta okhonoruvanykh zakonom interesiv subiektiv hospodariuvannia: materialnyi i protsesualnyi aspekty. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. 2017. Vyp. 1. 13 p. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2017_1_9 [in Ukrainian].
5. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 No. 436-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. St. 144 [in Ukrainian].
6. Naumenko K.S. Poniattia ta vydy form tsyvilno pravovoho zakhystu osobystykh nemainovykh prav fizychnoi osoby, shcho zabezpechuiut yii sotsialne buttia. *Forum prava*. 2014. No. 2. P. 296-300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_41 [in Ukrainian].
7. Petrunia V.V. Poniattia ta systema sposobiv zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04. Odesa, 2019. 21 p. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/45796fc2-7453-48fb-b7fc-386c68b83e35/content> [in Ukrainian].
8. Neiurytskyiini formy zakhystu prav ta interesiv subiektiv hospodariuvannia / za zah. red. M.S. Dolynskoi. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2020. 174 p. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2916> [in Ukrainian].
9. Oliinyk O.B., Ptushkina K.V. Formy ta sposoby zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia. *Legal Bulletin*. No. 1. 2020. P. 72-76. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/288> [in Ukrainian].
10. Derevianko B.V., Turkot O.A. Zakhyst prav subiektiv hospodariuvannia: navchalnyi posibnyk / za red. B.V. Derevianka; 2-e vyd., pererobl. i dopovn.; MVS Ukrainy, Donetskyi yurydychnyi instytut. Lviv: Liha-Pres, 2019. 150 p. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/7002> [in Ukrainian].
11. Pravove rehuliuвання hospodarskoi diialnosti: navch. posib. / za zah. red. V.V. Machuskoho. Kyiv: KNEU. 2015. 152 p. [in Ukrainian].
12. Lavrin O. Pozasudovyi zakhyst prav subiektiv hospodariuvannia ta yoho znachennia v suchasnykh umovakh. *Ekonomika ta pravo*. № 1 (72). 2024. P. 28-38. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2024.01.028> [in Ukrainian]
13. Khanyk-Pospolitak R., Pospolitak V. «Dosudove», «alternatyvne», «pozasudove» vrehuliuвання / vyrishennia pryvatnopravovykh sporiv: spivvidnoshennia poniat. *Tsyvilne pravo i protses*. 2019. No. 1. P. 38-44. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/1/8.pdf> [in Ukrainian].
14. Hryhorieva V.V. Efektyvni mekhanizmy zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. No. 3/2017. P. 58-61. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/17.pdf [in Ukrainian].
15. Marych Kh., Deriuhin I. Dosudove ta pozasudove vrehuliuвання sporiv u hospodarskomu protsesi Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Seriya: «Iurydychni nauky». 2022. No. 4 (36). P. 157-163. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29733/251.pdf> [in Ukrainian].
16. Balukh V.S. Normatyvno-pravovi osnovy formuvannia systemy alternatyvnoho vyrishennia sporiv v Ukraini. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2013. No. 4. P. 162-168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_41 [in Ukrainian].
17. Yefremova I.I., Tereshchuk M.M. Problemy realizatsii pozasudovykh sposobiv zakhystu tsyvilnykh prav. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. 2022. No. 8. P.17-21. <https://doi.org/10.37634/efp.2022.8.4> [in Ukrainian].
18. Didenko L.V. Spivvidnoshennia sudovykh ta pozasudovykh sposobiv zakhystu tsyvilnykh prav. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky*. 2020. No. 3. P. 44-49. <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-06> [in Ukrainian]
19. Rudnytska O.P., Demianiuk V.M. Neiurytskyiini sposoby zakhystu tsyvilnykh prav. *Aktualni problemy vitchyznianoi yurysprudentsii*. 2020. No. 6. P. 63-69. <https://doi.org/10.32782/39221388> [in Ukrainian].

Received 03.10.2024

Oleksii LAVRIN,

Postgraduate State Organization “V. Mamutov
Institute of Economic and Legal Research of the National Academy
of Sciences of Ukraine”, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0009-0004-2848-6476

THE PLACE OF EXTRAJUDICIAL PROTECTION AMONG THE FORMS OF PROTECTION OF BUSINESS ENTITIES' RIGHTS

The article focuses on the analysis and determination of the place of extrajudicial protection of business entities' rights in the system of existing forms of protection of such entities' rights, and also on the proposals for improving the legal regulation of extrajudicial protection.

Based on the analysis of Ukrainian legislation and scientific works by O. Khrimli, V. Petrunya, L. Didenko, O. Oliynyk, V. Hryhorieva, and other scholars, the author examines the features of each form of protection of rights, the correlation of extrajudicial protection with different forms of protection, and their interaction, and identifies the features and peculiarities which distinguish the extrajudicial form of protection.

The analysis of scientific opinion leads to the conclusion that there is a variety of approaches to defining the forms of protection, but, in the author's opinion, given the content of protection actions, it is more appropriate to divide them into pre-trial, extrajudicial and court forms of protection of business entities' rights.

While the status of pre-trial and judicial protection, their documentary expression, and the procedure for application are directly defined by the current legislation of Ukraine, the extrajudicial protection of rights and the procedure for its implementation do not have a clear legal regulation.

The regulatory definition of extrajudicial protection of the rights of business entities as an independent form of protection, the separation and systematization of out-of-court remedies will contribute to the improvement and development of the extrajudicial form of protection of such entities.

To unify the procedure for business entities to act in the process of extrajudicial protection of rights, as a generally written documentary expression of the application of such protection, it is proposed to consolidate in the Commercial Code of Ukraine the provisions on notification of violation of rights and application of the method of extrajudicial protection of their rights, with the definition of the content of such notification.

Keywords: extrajudicial protection, pre-trial protection, judicial protection, business entity, court, claim, form of protection, method of protection, notification